

不滅、無盡、真如、涅槃、實際、解脫、佛身

——《大般若經·第二會》的經證例示——

蔡耀明整理 (20230131)

=====

[001c14] 爾時，世尊，於師子座上，自敷尼師壇，結跏趺坐；端身正願，住對面念；入等持王妙三摩地，諸三摩地皆攝入此三摩地中，是所流故。

atha khalu bhagavān svayam eva siṃh'āsanam pra-jñāpya ny-aśīdat pary-aṅkaṃ baddhvā, rju-kāyaṃ pra-ṇi-dhāya, abhi-mukhīm smrtim upa-sthāpya, samādhi-rājaṃ nāma samādhiṃ sam-ā-padyate sma, yatra sarva-samādhayo 'ntar-gamān saṃ-grahaṃ, sam-ava-saraṇaṃ gacchanti.

[001c16] 爾時，世尊，正知、正念，從等持王·安庠而起，以淨天眼，觀察十方·殑伽沙等·諸佛世界。舉身怡悅。從兩足下·千輻輪相，各放六十百、千、俱胝、那庾多光

atha khalu bhagavān smrtimān sam-pra-jānams, tasmāt samādher vy-ut-thāya, divyena cakṣuṣā sarva-loka-dhātum vy-ava-lokya, sarva-kāyāt smitam akarot. tasyādhistāt pāda-talayoh sahasrābhyāṃ cakrābhyāṃ ṣaṣṭi-ṣaṣṭi-raśmi-koṭi-niyuta-śata-sahasrāṇi niś-ceruḥ.

=====

[010c18] 菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多時，作是思惟：『我何時·得·舉身支節·皆放光明，遍照十方無邊世界；隨所照處，為諸有情作大饒益？』欲成斯事，當學般若波羅蜜多。

punar aparaṃ sārīputra bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caratā, evam upa-parīkṣitavyaṃ: kim iti me '-pra-meyo '-saṃ-khyeyaḥ śrāvaka-saṃghaḥ syād iti. a-pra-meyāḥ a-saṃ-khyeyāḥ sattvā eka-dharma-deśanāyā ek'āsanikā bodhisattvā bhavedyur, a-vi-ni-vartanīyā an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher iti. a-saṃ-khyeyāś cā-pra-meyāś ca bodhisattva-saṃgho bhaved iti. a-pari-mitaṃ c' āyuh-pra-māṇaṃ bhaved iti. a-pari-mitā ca pra-bhā-saṃpad bhaved iti. prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam.

=====

[010c28] 菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多時，作是思惟：『我得無上正等覺時，化事既周，般涅槃後，正法·無有滅盡之期，常為有情作大利樂。』欲滿斯願，當學般若波羅蜜多。

punar aparaṃ sārīputra bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyāṃ caratā, evam upa-parīkṣitavyaṃ: kim iti me pari-nir-vrtasya sad-dharmāntar-dhānam api na syāt,

[011a02] 菩薩摩訶薩，修行般若波羅蜜多時，作是思惟：『我得無上正等覺時，願令十方·殑伽沙等·世界有情，聞我名者 (*saha-śravaṇena ca me nāmadheyasya ye daśasu dikṣu gaṅgā-nadī-bālukōpameṣu loka-dhātuṣu sattvās*)，必得無上正等菩提 (*te ni-yatā bhavedyur an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodher*)。』欲滿

斯願 (iti)，當學般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ śikṣitavyam*)。

[052b05] 舍利子言：「世尊！所說畢竟淨者，是何等義？」

śāriputra āha: kā punar bhagavan vi-śuddhiḥ?

[052b06] 佛言：「舍利子！即一切法不生不滅、無染無淨、不出不沒、無得無為，如是名為畢竟淨義。」

bhagavān āha: an-ut-pādaḥ śāriputra a-prādur-bhāvo 'n-upa-lambho 'n-abhi-saṃs-kāro, vi-śuddhir ity ucyate.

[059c17] 具壽善現復白佛言：「何等名為有為法？」

subhūtir āha: katame bhagavan saṃskṛtā dharmāḥ?

[059c18] 佛告善現：「謂三界繫法，若五蘊，若四靜慮、四無量、四無色定，若四念住乃至十八不共法。善現！此等名為有為法。」

bhagavān āha: kāma-dhātū rūpa-dhātur ārūpya-dhātur. ye 'py anye ke-cit traidhātuka-pary-ā-pannā dharmāḥ, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣādayo dharmāḥ, ima ucyante saṃskṛtā dharmāḥ.

[059c21] 具壽善現復白佛言：「何等名為無為法？」

subhūtir āha: katame bhagavann a-saṃskṛtā dharmāḥ?

[059c22] 佛告善現：「若法無生、無滅、無住、無異。」

bhagavān āha: yeṣāṃ dharmāṇāṃ nôt-pādo na ni-rodho nānyathātvaṃ prajñāyate.

若貪盡、瞋盡、癡盡。

rāga-kṣayo doṣa-kṣayo moha-kṣayaś ca.

若真如、法界、法性、不虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住、實際。善現！此等名為無為法。」

tathatā a-vi-tathatā an-anya-tathatā dharmatā dharmā-dhātur dharmā-sthititā dharmā-ni-yāmatā bhūta-koṭiḥ -- ima ucyante a-saṃskṛtā dharmāḥ.

[061a15] 舍利子言：「世尊！以諸菩薩，方便善巧，能為有情宣說法要，令斷我見、有情見、命者見、生者見、養者見、士夫見、補特伽羅見、意生見、儒童見、作者見、受者見、知者見、見者見——由此義故，名摩訶薩。」

śāriputra āha: ātma-drṣter bhagavan sattva-drṣter jīva-drṣter jantu-drṣter poṣa-puruṣa-pudgala-manu-ja-mānava-kāraka-vedaka-jānaka-pāsyaka-drṣter (PSP1-2:31)

[061a19] 世尊！以諸菩薩，方便善巧，能為有情宣說法要，令斷常見、斷見、有見、無見——由此義故，名摩訶薩。」

uc-cheda-drṣteḥ śāsvata-drṣter asti-drṣter nāsti-drṣteḥ

[061a21] 世尊！以諸菩薩，方便善巧，能為有情宣說法要，令斷蘊見、處見、界見、諦見、緣起見——由此義故，名摩訶薩。」

skandha-drster dhātu-drṣṭer āyatana-drṣṭeh praṭītya-sam-ut-pāda-drṣṭer

[061a24] 世尊！以諸菩薩·方便善巧，能為有情宣說法要，令斷四念住見乃至十八佛不共法見——由此義故，名摩訶薩。

bodhi-paksa-dharma-drster bala-vaiśāradya-drṣṭer āveṇika-buddha-dharma-drṣṭeh

以諸菩薩·方便善巧，能為有情宣說法要，令斷成熟有情見、嚴淨佛土見、菩薩見、如來見、菩提見、涅槃見、轉法輪見——由此義故，名摩訶薩。

sattva-pari-pācana-drster buddha-ksetra-pari-śodhana-drster bodhisattva-drṣṭer buddha-drṣṭer dharmā-cakra-pra-vartana-drster iti,

[061a29] 世尊！以諸菩薩·方便善巧，能為有情·以無所得而為方便，宣說·永斷一切見·法——由此義故，名摩訶薩。」

āsām sarvāsām drstīnām pra-hāṇāya dharmam deśayaty an-upa-lambha-yogena, tenārthena bodhisattvo mahāsattva ity ucyate.

=====

[065c20] 復次 (punar aparaṃ)，舍利子 (śāriputra)！諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvo)，雖得靜慮 (dhyānāni ca sam-ā-padyate, na ca dhyānāny ā-svādayati, na ca taiḥ saṃ-hriyate, na ca teṣāṃ vaśenōpa-padyate)、無量 (evam a-pra-mānāni)、無色 (c' ārūpya-sam-ā-pattiś ca sam-ā-padyate)，而不味著 (na ca tā ā-svādayati)，亦不隨彼勢力受生，亦不為彼勢力所引 (na ca tābhiḥ saṃ-hriyate, na ca tāsāṃ vaśenōpa-padyate)。舍利子！是 (iyam) 為菩薩摩訶薩·修行靜慮波羅蜜多時，所被方便善巧·般若波羅蜜多·大功德鎧 (bodhisattvasya mahāsattvasyōpāya-kausāla-gatā prajñāpāramitā veditavyā)。

[065c24] 復次 (punar aparaṃ)，舍利子 (śāriputra)！諸菩薩摩訶薩 (bodhisattvo mahāsattvo)，雖得靜慮、無量、無色 (dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu)，住遠離見 (vi-veka-darśanena ca vi-harati)、寂靜見、空·無相·無願見 (śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-darśanena ca vi-harati)，而不證實際 (na ca bhūta-koṭim sākṣāt-karoti)，不入聲聞及獨覺地，超勝一切聲聞、獨覺。舍利子！是為菩薩摩訶薩 (ayaṃ bodhisattvasya mahāsattvasya)·修行靜慮波羅蜜多時 (prajñāpāramitāyāṃ carata)，所被方便善巧·般若波羅蜜多·大功德鎧 (upāya-kausāla-san-nāhaḥ)。

=====

[071b16] 爾時，具壽善現白佛言：「世尊！如我解佛所說義者，色無縛無解，受、想、行、識無縛無解。」

subhūtir āha: yathā 'haṃ bhagavato bhāṣitasyārtham ā-jānāmi, rūpaṃ bhagavann a-baddham a-muktaṃ. vedanā saṃjñā saṃskārāḥ. vijñānaṃ bhagavann a-baddham a-muktaṃ.

[071c25] 復次，滿慈子！一切法，無縛無解。何以故？以一切法無所有故、遠離故、寂靜故、無生故、無滅故、無染故、無淨故，無縛無解。

sarva-dharmā apy āyuṣman pūrṇa a-baddhā a-muktāḥ. tat kasya hetoḥ? a-sattvād a-baddhā a-muktāḥ.

[073b05] 云何勝義空？勝義謂涅槃。當知此中，涅槃由涅槃空，非常非壞。何以故？本性爾故。善現！是為勝義空。

tatra katamā paramârtha-sūnyatā? paramârtha ucyate nir-vāṇaṃ. tac ca nir-vāṇena sūnyam a-kūta-sthā-vi-nāsitām up'ādāya. tat kasya hetoḥ? prakṛtir asyaiṣā. iyam ucyate paramârtha-sūnyatā.

[084a22] 云何菩薩摩訶薩·以無所得而為方便，修治愛樂佛身業？善現！若菩薩摩訶薩，纔一覩見佛形相已，乃至證得一切智智，終不捨於念佛作意，是為菩薩摩訶薩·以無所得而為方便，修治愛樂佛身業。

tatra katamad bodhisattvasya mahāsattvasya buddha-kāya-sprhā-pari-karma? yad buddha-vi-graḥaṃ drstvā, na jātu buddha manasi-kāreṇa vi-rahito bhavati, yāvat sarv'ākāra-jñatā'nu-pr'āpto bhavati. idaṃ subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya buddha-kāya-sprhā-pari-karma.

[097a29] 復次，善現！若(*sacet subhūte*)諸如來·應·正等覺(*tathāgatasya*)·所轉法輪 (*tri-pari-vartaṃ dvādaś'ākāraṃ dharma-cakram*)·是實有(*bhāvo 'bhaviṣyan*)，非非有者(*nā-bhāvo*)，則諸如來·應·正等覺·所轉法輪(*naiva tathāgatas tri-pari-vartaṃ dvādaś'ākāraṃ dharma-cakram prāvartayīṣyat*)，非極清淨，亦非一切世間沙門、婆羅門等·所不能轉(*a-pra-vartanīyaṃ śramaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā māreṇa vā brahmaṇā vā kena-cid vā punar loke saha-dharmaṇa*)，亦不能超勝一切世間天、人、阿素洛等。

善現！以(*yasmāt tarhi subhūte*)諸如來·應·正等覺(*tathāgatasya*)·所轉法輪 (*tri-pari-vartaṃ dvādaś'ākāraṃ dharma-cakram*)·非實有(*a-bhāvo*)，是非有性故(*na bhāvas*)，諸如來·應·正等覺所轉法輪(*tasmāt tathagatena tri-pari-vartaṃ dvādaś'ākāraṃ dharma-cakram pra-vartitam*)，最極清淨，一切世間沙門、婆羅門等·皆無有能如法轉者(*a-pra-vartanīyaṃ śramaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā māreṇa vā brahmaṇā vā kena-cid vā punar loke saha dharmeṇa*)，亦能超勝一切世間天、人、阿素洛等。

[097b08] 復次，善現！若(*sacet subhūte*)諸如來·應·正等覺·所化有情(*sattvā*)·是實有(*bhāvo 'bhaviṣyan*)，非非有者(*nā-bhāvo*)，則諸如來·應·正等覺·所轉法輪(*yeṣāṃ kṛtaśas tathāgatena dharma-cakram pra-vartitam*)，不能令彼諸有情類(*naiva te sattvā*)·於無餘依妙涅槃界(*an-upadhi-śese nir-vāna-dhātau*)·而般涅槃(*pari-nir-vāsyān*)，亦不能超勝一切世間天、人、阿素洛等。

善現！以(*yasmāt tarhi subhūte*)諸如來·應·正等覺·所化有情(*sattvā*)·非實有(*a-bhāvo*)，是非有性故(*na bhāvo*)，諸如來·應·正等覺·所轉法輪(*yeṣāṃ*

kṛtaśas tathāgatena dharma-cakram pra-vartitam)，皆能令彼諸有情類 (*tasmāt te sattvā*)· 於無餘依妙涅槃界 (*nir-upadhi-śese nir-vāna-dhātau*)· 而般涅槃 (*pari-nir-vāsyanti*)，亦能超勝一切世間天、人、阿素洛等。

=====

[102c21] 復次，善現！如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte*)· 涅槃界 (*nir-vāna-dhātāv*)，普能容受無量、無數、無邊有情 (*a-pra-meyāṇām a-saṃ-khyeyāṇām a-pari-māṇānām sattvānām ava-kāśah*)；大乘亦爾 (*evam eva subhūte tasmin mahā-yāne*)，普能容受無量、無數、無邊有情 (*'-pra-meyāṇām a-saṃ-khyeyāṇām a-pari-māṇānām sattvānām ava-kāśah*)。

由此因緣，故作是說：猶如虛空 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte ākāśe*)，普能容受無量、無數、無邊有情 (*'-pra-meyāṇām a-saṃ-khyeyāṇām a-pari-māṇānām sattvānām ava-kāśah*)；大乘亦爾 (*evam eva subhūte tasmin mahā-yāne*)，普能容受無量、無數、無邊有情 (*'-pra-meyāṇām a-saṃ-khyeyāṇām a-pari-māṇānām sattvānām ava-kāśah*)。

=====

[121c27] 復次，舍利子！諸法非常·亦無所去。」
punar aparam āyusman śāriputra a-nityāḥ sarva-dharmā na kasya-cid vi-gamena.

[121c27] 時，舍利子問善現言：「何法非常·亦無所去？」
śāriputra āha: katame te āyusman subhūte a-nityāḥ sarva-dharmā na kasya-cid vi-gamena?

[121c28] 善現對曰：「舍利子！色非常·亦無所去，受、想、行、識非常·亦無所去。

subhūtir āha: rūpam āyusman śāriputrā-nityam, na kasya-cid vi-gamena. vedanā saṃjñā saṃskārā. vijñānam āyusman śāriputrā-nityam, na kasya-cid vi-gamena.

何以故？舍利子！若法非常，自性盡故。舍利子！由斯故說：若法非常·亦無所去。

tat kasya hetoḥ? tathā hy āyusman śāriputra yad a-nityam, so '-bhāvaḥ kṣayaś ca.

[122a02] 舍利子！有為法非常·亦無所去，無為法非常·亦無所去；有漏法非常·亦無所去，無漏法非常·亦無所去；善法非常·亦無所去，非善法非常·亦無所去；有記法非常·亦無所去，無記法非常·亦無所去。

evam duḥkhā an-ātmānah śāntāḥ śūnyā ā-nimittā a-pra-ni-hitā, na kasya-cid vi-gamena.

sarva-dharmāḥ kuśalā an-avadyā an-ā-sravā niḥ-kleśā lokōt-tarā vy-ava-dānā a-saṃskṛtāḥ.

何以故？舍利子！若法非常，自性盡故。

tat kasya hetoḥ? tathā hy āyusman śāriputra yo '-saṃskṛtaḥ, so '-bhāvaḥ kṣayaś

舍利子！由斯故說：若法非常・亦無所去。

cānen' āyuṣman śāriputra pary-āyeṇa niḥ-sva-bhāvāḥ sarva-dharmā na kasya-cid vi-gamena.

[122a09] 復次，舍利子！諸法非常・亦不滅壞。」

punar aparaṃ śāriputrā-kūṭa-sthā a-vi-nāsiṇaḥ sarva-dharmāḥ.

[122a09] 時，舍利子問善現言：「何法非常・亦不滅壞？」

śāriputra āha: kena kāraṇen' āyuṣman subhūte a-kūṭa-sthā 'vi-nāsiṇaḥ sarva-dharmāḥ. (PSP1-2:151)

[122a10] 善現對曰：「舍利子！色非常・亦不滅壞，受、想、行、識非常・亦不滅壞。何以故？本性爾故。

subhūtir āha: rūpam āyuṣman śāriputra a-kūṭa-stham a-vi-nāsi. tat kasya hetoḥ? praktir asyaisā. vedanā saṃjñā saṃskārā, vijñānam āyuṣman śāriputra a-kūṭa-stham a-vi-nāsi. tat kasya hetoḥ? praktir asyaisā.

[122a12] 舍利子！有為法非常・亦不滅壞，無為法非常・亦不滅壞；有漏法非常・亦不滅壞，無漏法非常・亦不滅壞；善法非常・亦不滅壞，非善法非常・亦不滅壞；有記法非常・亦不滅壞，無記法非常・亦不滅壞。何以故？本性爾故。

evaṃ kuśalam a-kuśalam sāvadyam an-avadyam s'ā-sravam an-ā-sravam saṃkleśam niḥ-kleśam laukikam lokōt-taram saṃskṛtam a-saṃskṛtam saṃ-kleśo vy-avadānam saṃsāro nir-vāṇam a-kūṭa-stham a-vi-nāsi. tat kasya hetoḥ? praktir asyaisā.

[122a17] 舍利子！由此因緣，我作是說：諸法亦爾，畢竟不生，但有假名，都無自性。

anenāyuṣman śāriputra pary-āyeṇā-bhāva-sva-bhāvāḥ sarva-dharmāḥ.

[139c13] 時 (atha khalu)，諸天子 (teṣāṃ deva-putrāṇām) 復作是念 (etad abhavat)：「尊者善現，今者・欲為何等有情，樂說何法 (kiyaḍ-rūpāḥ sthavidrasya subhūter dharmā-śravanikā eṣṭavyāḥ)？」

[139c14] (atha khalv) 具壽善現 (āyuṣmān subhūti) 知彼所念 (teṣāṃ deva-putrāṇām cetasaiva cetaḥ-pari-vi-tarkam ā-jñāya)，便告之言 (tān deva-putrān etad avocat)：「諸天子！我今欲為如幻 (māyōpamā mama deva-putrā dharmā-śravanikā eṣṭavyā)、如化 (nir-mitōpamā)、如夢有情，樂說如幻、化、夢之法 (mama dharmā-śravanikā eṣṭavyāḥ)。何以故？諸天子！如是聽者 (te)，於所說中，無聞 (naiva kim-cic chroṣyanti)、無解 (na pary-av'āpsyanti)、無所證故 (na sāksāt-karisyanti)。」

[139c17] 時 (atha khalu)，諸天子 (te deva-putrā) 尋復問言 (āyuṣmantam subhūti-sthavidram evam āhuḥ)：「能說 (kiṃ punar bhadanta subhūte māyōpamās te sattvā)、能聽 (māyōpamās te dharmā-śravanikā)、(nir-mitōpamās te sattvā) 及所說法，皆如幻、如化 (nir-mitōpamās te dharmā-śravanikāḥ)、如夢耶？」

[139c19] 善現答言 (subhūtir āha)：「如是 (evam etad)，(deva-putrā)，如是 (evam etad)，如汝所說。如幻有情 (māyōpamās te sattvā)，為如幻者，說如幻法

(*māyôpamās te dharmā-sravanikā*)。如化有情 (*nir-mitôpamās te sattvā*)，為如化者，說如化法 (*nir-mitôpamās te dharmā-sravanikāḥ*)。如夢有情，為如夢者，說如夢法。諸天子！我乃至見者，如幻、如化、如夢所見。色 (*rūpam api deva-putrāḥ svapnôpamaṃ māyôpamaṃ*) 乃至 (*vedanā samjñā saṃskārā*) 識 (*vijñānam api*)，(*deva-putrāḥ*) 如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamaṃ māyôpamaṃ*)。眼 (*cakṣur api deva-putrāḥ svapnôpamaṃ māyôpamaṃ*) 乃至 (*evam śrotram ghrāṇaṃ jihvā kāyo*) 意 (*mano 'pi*)，(*deva-putrāḥ*) 如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamaṃ māyôpamaṃ*)。色 (*rūpam api deva-putrāḥ svapnôpamaṃ (PSP_2-3:15) māyôpamaṃ*) 乃至法 (*evam śabda-gandha-rasa-sparśa-dharmā api*)，(*deva-putrāḥ*) 如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamā māyôpamās*)。眼識 (*cakṣur-vijñānam*) 乃至意識，如幻、如化、如夢所見。眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśas*) 乃至意觸，如幻、如化、如夢所見。眼觸所生受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-jā vedanā svapnôpamā māyôpamāḥ*) 乃至 (*evam śrotram ghrāṇaṃ jihvā kāyo mano-vijñānam manaḥ-saṃ-sparśo*) 意觸所生受 (*manaḥ-saṃ-sparśa-jā vedanā*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamā māyôpamā*)。布施波羅蜜多 (*dāna-pāramitā 'pi svapnôpamā māyôpamā*) 乃至 (*evam śīla-pāramitā kṣānti-pāramitā vīrya-pāramitā dhyāna-pāramitā*) 般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitā 'pi*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamā māyôpamā*)。內空 (*evam adhy-ātma-sūnyatā*) 乃至 (*bahirdhā-sūnyatā 'dhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā yāvad*) 無性自性空 (*a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā 'pi*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamā māyôpamā*)。四念住 (*smṛty-upa-sthānāny api svapnôpamāni*)。廣說乃至 (*evam samyak-pra-hāṇa-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅg 'āryaśṭāṅga-mārgā-pra-māṇa-dhyān 'ārūpya-sam-ā-pattayaḥ, abhi-jñā satyāni daśa balāni catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido*) 十八佛不共法 (*'ṣṭādaś 'āveṇikā api buddha-dharmāḥ*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamā māyôpamāḥ*)。如是。乃至預流果 (*srota-ā-patti-phalam api svapnôpamaṃ māyôpamaṃ. srota-ā-panno 'pi svapnôpamo māyôpamaḥ*)。乃至 (*evam sakṛd-ā-gāmi-phalam api sakṛd-ā-gāmy apy an-ā-gāmi-phalam apy an-ā-gāmy apy*) 阿羅漢果 (*arhat-phalam apy arhann api*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamo māyôpamaḥ*)。獨覺菩提 (*pratyeka-bodhir api svapnôpamā māyôpamā, pratyekabuddho 'pi svapnôpamo māyôpamaḥ*)、(*bodhisattvatvam api svapnôpamaṃ māyôpamaṃ, bodhisattvo 'pi svapnôpamo māyôpamo.*) 及無上正等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhir api svapnôpamā māyôpamā*)，如幻、如化、如夢所見 (*buddho 'pi svapnôpamo māyôpamaḥ*)。』

[140a05] 時 (*atha khalu*)，諸天子 (*te deva-putrā*) 問善現言 (*āyuṣmantam subhūtim etad avocat*)：「今。尊者！為但說。我等、色等、乃至無上正等菩提 (*buddhatvam api sthavira subhūte*)。如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamaṃ māyôpamaṃ iti vadasi*)，為亦說 (*tat kiṃ manyase*)。涅槃 (*nir-vāṇam api*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamaṃ māyôpamaṃ*)？」

[140a07] 善現答言 (*subhūtir āha*)：「諸天子！我不但說。我等、色等、乃

至無上正等菩提，如幻、如化、如夢所見；亦說·涅槃 (*nir-vāṇam apy ahaṃ deva-putrāḥ*)，如幻、如化、如夢所見 (*svapnôpamaṃ māyôpamaṃ iti vadāmi*)。諸天子！設 (*saced ahaṃ deva-putrā*) 更有法·勝涅槃者 (*nir-vānād api kam-cid dharmaviśistataram jāniyām*)，我亦說為如幻、如化、如夢所見 (*tam apy ahaṃ svapnôpamaṃ māyôpamaṃ vadeyam*)。何以故 (*tat kasya hetos*)？ (*tathā hi*) 諸天子 (*deva-putrāḥ*)！幻、化、夢事 (*svapnaś ca māyā ca*)，與一切法·乃至涅槃，悉皆無二 (*nir-vāṇaṃ cā-dvayam*)、無二處故 (*etad a-dvaidhī-kāram*)。」

=====

[154a05] 我等 (*asmābhir*)，今者，為求無上正等菩提，亦 (*apy*) 應隨學 (*asyām prajñāpāramitāyām anu-sikṣamāṇaiḥ śikṣitavyam*)。如是般若波羅蜜多等法，定是我等大師 (*eṣā śmākaṃ śāstā*)；我隨彼學，所願當滿。如是般若波羅蜜多等法，定是諸佛法印；一切如來·應·正等覺·隨彼學故，已證、正證、當證無上正等菩提。如是般若波羅蜜多等法，亦是一切聲聞、獨覺法印；一切預流、一來、不還、阿羅漢、獨覺·隨彼學故，已、正、當至涅槃彼岸。』以是故，憍尸迦！諸善男子、善女人等，若佛住世 (*tiṣṭhato vā*)，若涅槃後 (*tathāgatasya pari-nir-vṛtasya vā*)，應依般若波羅蜜多·廣說乃至一切相智，常勤修學。何以故？憍尸迦！如是般若波羅蜜多 (*iyam eva prajñāpāramitā*)·廣說乃至一切相智，是諸聲聞、獨覺、菩薩、及餘天、人、阿素洛等·所依趣故 (*prati-sartavyā bodhisattvair mahāsattvaiḥ* (PSP_2-3:63))。

=====

[161c09] 天帝釋言：「世尊！於此二分，我意寧取甚深般若波羅蜜多。
śakra āha: saced me bhagavann ayaṃ jambu-dvīpaḥ pari-pūrṇas cūḍikā-baddhas tathāgata-śarīrāṇām upa-nāmyeta, iyaṃ ca prajñāpāramitā pustakalikhitāṃ kṛtvā, upa-nāmyeta pari-kalpam up'ādāya imām evāhaṃ tayor dvayor (PSP_2-3:88) *bhāgayoḥ sthāpitayoḥ prajñāpāramitāṃ pari-grhñiyām.*

所以者何？我於諸佛設利羅所，非不信受，非不欣樂供養、恭敬、尊重、讚歎。

tat kasya hetor? na mama bhagavaṃs teṣu tathāgata-śarīreṣv a-gauravaṃ, nāhaṃ bhagavaṃs tathāgata-śarīrāṇi na sat-kartu-kāmo, na guru-kartu-kāmo, na mānāyitu-kāmo, na pūjayitu-kāmo.

然，諸佛身及設利羅，皆因如是甚深般若波羅蜜多·而出生故，皆由如是甚深般若波羅蜜多功德勢力·所熏修故，乃為一切世間天、人、阿素洛等，以無量種上妙花鬘·乃至燈明，供養、恭敬、尊重、讚歎。」

api tu khalu punar me bhagavann evaṃ syāt prajñāpāramitā-nir-jātāni tathāgata-śarīrāṇi yena, tāni sat-kriyante guru-kriyante mānyante pūjyante. prajñāpāramitā-pari-bhāvitāni tathāgata-śarīrāṇi yena, tāni pūjāṃ labhante.

=====

[164b18] 復次，世尊！若有欲得常見十方·無量、無數、無邊世界·一切

如來·應·正等覺色身、法身，當於如是甚深般若波羅蜜多，至心聽聞、受持、讀誦、精勤修學、如理思惟、書寫、解說、廣令流布。

punar aparaṃ bhagavan ye daśasu diksu tathāgatā arhantah samyak-sambuddhā a-saṃ-khyeyesv a-pra-meyesu loka-dhātuṣu tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmam ca deśayanti. tāṃś ca dharmā-kāyena ca rūpa-kāyena ca draṣṭu-kāmena, iyaṃ eva prajñāpāramitā śrotavyōd-grahītavyā dhārayitavyā vācayitavyā paryav'āptavyā parebhyas ca vi-stareṇa saṃ-pra-kāśayitavyā yonīśas ca manasi-kartavyā.

彼見十方·無量、無數、無邊世界·一切如來·應·正等覺二種身故，漸修般若波羅蜜多·令速圓滿；是時，應以法性，修習觀佛隨念。

sacet kula-putro vā kula-duhitā vā tān daśasu diksu tathāgatān arhatah samyak-sambuddhān icched draṣṭum, tena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā prajñāpāramitāyām caratā, buddhānu-smṛtir bhāvayitavyā.

[164b25] 世尊！法性有二。一者、有為。二者、無為。

dharmatayā, dve ime bhagavatām dharmate. katame dve? yad-uta saṃskṛta-dharmatā cā-saṃskṛta-dharmatā ca.

此中，何謂有為法性？謂內空智·乃至無性自性空智，四念住智·乃至八聖道支智，三解脫門智，佛十力智·乃至十八不共法智，善、非善法智，有記、無記法智，有漏、無漏法智，有為、無為法智，世間、出世間法智，雜染、清淨法智——諸如是等無量門智，皆悉說名有為法性。

tatra bhagavan katamā saṃskṛta-dharmatā? yad-utādhy-ātma-sūnyatā-jñānam bahirdhā-sūnyatā-jñānam adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā-jñānam yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā-jñānam sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyeṣu dharmeṣu, yad ārya-satyēṣu, yad a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattiṣu, yad daśasu tathāgata-baleṣu jñānam, yac caturṣu vaiśāradyeṣu catasṛṣu prati-saṃ-vitsv aṣṭādaś'āveṇikeṣu buddha-dharmeṣu (PSP_2-3:97) jñānam, yat kuśala-mūleṣu s'ā-sravān-ā-sraveṣu sāvadyān-avadyeṣu laukika-lokōt-tareṣu sam-kleśa-vy-ava-dāna-dharmesu jñānam. iyaṃ ucyate saṃskṛta-dharmatā.

此中，何謂無為法性？謂一切法無生無滅、無住無異、無染無淨、無增無減、無相無為·諸法自性。

tatra katamā a-saṃskṛta-dharmā ucyate? yasya dharmasya nōt-pādo na nirodho na sthitir nā-sthih nānyathātvam, na sam-kleśo na vy-ava-dānam, na hānir na vrddhih, yāvāt sarva-dharmānām a-bhāva-sva-bhāvatā.

云何名為諸法自性？

katamā sarva-dharmānām a-bhāva-sva-bhāvatā?

謂一切法無性自性，如是說名·無為法性。」

yā adhy-ātma-sūnyatā bahirdhā-sūnyatā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā sūnyatā-sūnyatā mahā-sūnyatā paramārtha-sūnyatā saṃskṛta-sūnyatā a-saṃskṛta-sūnyatā atyantā-sūnyatā an-avarāgra-sūnyatā an-avakāra-sūnyatā prakṛti-sūnyatā sarva-

dharmā-sūnyatā sva-lakṣaṇa-sūnyatā an-upa-lambha-sūnyatā a-bhāva-sūnyatā sva-bhāva-sūnyatā a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā para-bhāva-sūnyatā.

yat sarva-dharmānām prakṛti-sūnyatātvam an-upa-lambho, yāvad yā sarva-dharmānām nir-abhi-lapyatā a-pra-vy-ā-hārātā, iyam ucyate a-saṃskṛta-dharmatā.

[203a18] 佛言：「如是，了一切法不可得故。」

[203a19] (*subhūtir āha:*)「世尊！如是般若波羅蜜多，是勝義空波羅蜜多 (*paramārtha-sūnyatā-pāramitēyaṃ bhagavan yad-uta prajñāpāramitā*)。」

[203a20] 佛言 (*bhagavān āha*)：「如是，寂滅涅槃不可得故 (*paramārtha-sūnyatā 'n-upa-labdhitām up 'ādāya*)。」

[215b02] 時，舍利子復白佛言 (*śāriputra āha*)：「甚奇 (*āścaryaṃ*) ! (*bhagavan,*) (*yāvad idaṃ*) 如來·應·正等覺 (*tathāgatenārhatā samyak-saṃbuddhena*)，能於過去、未來、現在·所有諸法·無不證知 (*na sa kaś-cid dharmoyo n' ājñāto*)，於一切法真如、法界、法性、實際、虛空界等·無不證知 (*na sākā-cid dharmā-tathatā yā n' ājñātā*)，於諸法教·種種差別·無不證知，於諸有情心行差別·無不證知 (*na sākā-cit sattvānām caryā yā n' ājñātā*)，於過去世·諸菩薩摩訶薩·無不證知，於過去世·一切如來·應·正等覺·無不證知，於過去世·諸佛弟子及諸佛土·無不證知 (*yatra hi nāmātītānām api tathāgatānām bodhisattvā buddha-kṣetrāṇi śrāvakās c' ājñātāḥ*)，於未來世·諸菩薩摩訶薩·無不證知，於未來世·一切如來·應·正等覺·無不證知，於未來世·諸佛弟子及諸佛土·無不證知 (*an-ā-gatānām api tathāgatānām bodhisattvā buddha-kṣetrāṇi śrāvakās c' ājñātāḥ*)，於現在世·諸菩薩摩訶薩·住十方界·修行差別·無不證知，於現在世·安住十方·無量、無數、無邊世界·一切如來·應·正等覺·安隱住持·現說法者·無不證知，於現在世·諸佛弟子及諸佛土·無不證知 (*praty-ut-pannānām api tathāgatānām bodhisattvā buddha-kṣetrāṇi śrāvakās c' ājñātā, ye ca te daśa-dig-loka-dhātuṣu tathāgatā arhantaḥ samyak-saṃbuddhās tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti dharmāñ ca deśayanti, teṣām api tathāgatānām arhatāṃ samyak-saṃbuddhānām bodhisattvā buddha-kṣetrāṇi śrāvakās c' ājñātāḥ*)。」

[251b12] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊！是菩薩摩訶薩，云何相續、隨順、趣向、臨入一切智智，行深般若波羅蜜多 (*katham bhagavan sarv'ākāra-jñatā nimnayā saṃtatyā bodhisattvasya mahāsattvasya gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ vy-ava-cāraṇā bhavati*) ?」

[251b14] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若菩薩摩訶薩，相續、隨順、趣向、臨入空 (*sūnyatā-nimnayā sūnyatā-pra-vaṇayā sūnyatā-prāg-bhārayā subhūte saṃtatyā bodhisattvasya mahāsattvasya iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ vy-ava-cāraṇā bhavati*)、無相 (*ā-nimitta-nimnayā ā-nimitta-pra-vaṇayā ā-nimitta-prāg-*

bhārayā subhūte saṃtatyā)、無願 (*a-pra-ṇi-hita-nimnayā a-pra-ṇi-hita-pra-vaṇayā* (PSP_4:113) *a-pra-ṇi-hita-prāg-bhārayā subhūte saṃtatyā*)、虛空 (*ākāsa-nimnayā ākāsa-pra-vaṇayā ākāsa-prāg-bhārayā subhūte saṃtatyā*)、無所有、無生、無滅、無染、無淨、真如、法界、法性、不虛妄性、不變異性、平等性、離生性、法定、法住、實際 (*yāvad bhūta-koṭi-nimnayā bhūta-koṭi-pra-vaṇayā bhūta-koṭi-prāg-bhārayā subhūte saṃtatyā*)、虛空界、不思議界、無造無作 (*an-abhi-saṃs-kāra-nimnayā 'n-abhi-saṃs-kāra-pra-vaṇayā 'n-abhi-saṃs-kāra-prāg-bhārayā subhūte saṃtatyā, iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ vy-ava-cāraṇā bhavati.*)、如幻、如夢 (*svapna-nimnayā nir-māṇa-nimnayā subhūte saṃtatyā, māyā-nimnayā*)、如響、如像、如光影、如陽焰 (*marīci-nimnayā subhūte saṃtatyā, prati-śrutkā-nimnayā prati-bhāsa-nimnayā subhūte saṃtatyā, prati-bimba-nimnayā*)、如變化事、如尋香城 (*gandharva-nagara-nimnayā subhūte saṃtatyā*)，行深般若波羅蜜多，是為菩薩摩訶薩相續、隨順、趣向、臨入一切智智，行深般若波羅蜜多 (*iha gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ vy-ava-cāraṇā bhavati*)。 」

=====

[269a02] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「善哉 (*sādhu sādhu*) ! (*subhūte,*) 善哉 (*sādhu khalu*) ! 汝今乃能為諸菩薩摩訶薩眾 (*punas tvam subhūte yas tvam a-vi-ni-vartanīyānām bodhisattvānām mahāsattvānām arthāya*)，請問如來·應·正等覺甚深義處 (*gambhīrāṇi gambhīrāṇi sthānāni pari-prcchitavyāni manyase*)，令諸菩薩摩訶薩眾安住其中，修住功德，令速圓滿。善現！當知·甚深義處 (*gambhīram iti subhūte*)，謂空 (*śūnyatāyā etad adhi-vacanam*)、無相、無願、無作、無生、無滅、寂靜、涅槃 (*ā-nimittasyā-pra-ṇi-hitasyān-abhi-saṃs-kārasyān-ut-pādasyā-ni-rodhasyā-nir-vāṇasyā-śāntasya*)、真如 (*tathatāyā*)、法界、法性、實際 (*bhūta-koṭer dharma-dhātor*) ——如是等，名甚深義處。善現！當知·如是所說甚深義處種種增語 (*imāni tāni subhūte gambhīra-gambhīrāṇi sthānāni*)，皆顯涅槃為甚深義 (*yeṣām etad adhi-vacanam yad idaṃ nir-vāṇam iti*)。 」

[269a09] 爾時，善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「為但涅槃·名甚深義 (*nir-vāṇasyaiva itad bhagavann adhi-vacanam*)，為諸餘法·亦名甚深 (*na punar bhagavan sarva-dharmāṇām*) ? 」

[269a10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「餘一切法，亦名甚深 (*sarva-dharmāṇām evaitat subhūte 'dhi-vacanam gambhīram iti*)。何以故 (*tat kasya hetoḥ*) ? 善現！色 (*rūpaṃ subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīram*)。受 (*evaṃ vedanā*)、想 (*saṃjñā*)、行 (*saṃskārā*)、識 (*vijñānam*)，亦名甚深 (*api subhūte gambhīram*)。眼處 (*caḥsur api subhūte gambhīram*) 乃至 (*evaṃ śrotram ghrāṇaṃ jihvā kāyo*) 意處 (*mano 'pi subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīram*)。色處乃至法處 (*rūpa-śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dharmā*)，亦名甚深 (*api subhūte gambhīrās*)。眼界乃至意界，亦名甚深。色界乃至法界，亦名甚深。眼識界 (*caḥsur-vijñānaṃ subhūte gambhīram*)

乃至意識界，亦名甚深。眼觸 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśaḥ subhūte gambhīraḥ*) 乃至意觸，亦名甚深。眼觸為緣所生諸受 (*cakṣuḥ-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā subhūte gambhīrā*) 乃至 (*evam śrotraṃ ghrāṇaṃ jihvā kāyo, mano-vijñānaṃ subhūte gambhīraṃ, manaḥ-saṃ-sparśaḥ subhūte gambhīraḥ*) 意觸為緣所生諸受 (*manaḥ-saṃ-sparśa-pratyayā vedanā subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīrā*)。地界 (*prthivī-dhātur api subhūte gambhīraḥ*) 乃至 (*evam ab-dhātuḥ tejo-dhātur vāyu-dhātur ākāśa-dhātur*) 識界 (*vijñāna-dhātuḥ subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīraḥ*)。 (*pratītya-sam-ut-pādaḥ subhūte gambhīro,*) 無明 (*'-vidyā subhūte gambhīrā*) 乃至 (*evam saṃskārā vijñānaṃ nāma-rūpaṃ ṣaḍ-āyatanaṃ sparśo vedanā trṣṇā up'ādānaṃ bhavo jātir*) 老死 (*jarā-maraṇaṃ śoka-parideva-duṣkha-daurmanasyōp'āyāsāḥ subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīrāḥ*)。布施波羅蜜多乃至般若波羅蜜多，亦名甚深。苦、集、滅、道聖諦，亦名甚深。四念住乃至八聖道支，亦名甚深。四靜慮、四無量、四無色定，亦名甚深。八解脫、八勝處、九次第定、十遍處，亦名甚深 (*sarva-sūnyatā-sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhaṃ subhūte gambhīraṃ, sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyā dharmāḥ subhūte gambhīrā, a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattaya ārya-satyāni subhūte gambhīrāṇi*)。空、無相、無願解脫門 (*trīṇi vi-mokṣa-mukhāni subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīrāṇi* (PSP_4:165))。陀羅尼門、三摩地門，亦名甚深。三乘菩薩所行十地，亦名甚深。五眼、六神通，亦名甚深。如來十力乃至十八不共法 (*abhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāḥ subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīrāḥ*)。三十二大士相、八十隨好，亦名甚深。無忘失法、恒住捨性，亦名甚深。預流果乃至獨覺菩提，亦名甚深。一切智、道相智、一切相智，亦名甚深。一切菩薩摩訶薩行、諸佛無上正等菩提 (*bodhir api subhūte*)，亦名甚深 (*gambhīrā*)。 」

=====

[269b28] (*evam ukte*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「如來！甚奇 (*āścaryaṃ bhagavan*)。微妙方便，為不退轉地菩薩摩訶薩 (*yāvat sūkṣmeṇōpāyēnā-vi-ni-vartanīyo bodhisattvo mahāsattvo*)，遮遣諸色 (*rūpaś ca vārito*)，顯示涅槃 (*nir-vāṇaṃ ca sūcitam*)；遮遣受、想、行、識 (*evam vedanāyāḥ saṃjñāyāḥ saṃskārebhyo, vijñānataś ca vārito*)，顯示涅槃 (*nir-vāṇaṃ ca sūcitam*)。如是乃至，遮遣一切菩薩摩訶薩行，顯示涅槃；遮遣諸佛無上正等菩提，顯示涅槃。世尊！甚奇。微妙方便，為不退轉地菩薩摩訶薩，遮遣一切若色若非色、若有見若無見、若有對若無對、若世間若出世間 (*sarva-dharma-saṃ-grahe 'py asya laukika-lokōt-tareṇa*)、若共若不共、若有漏若無漏 (*s'ā-sraveṇān-ā-sraveṇa s'ā-sravān-ā-sravebhyo vārito*)、若有為若無為法，顯示涅槃 (*nir-vāṇaṃ ca sūcitam*)。 」

=====

[272b07] 爾時 (*atha khalv*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！何謂 (*katamā ca punar bhagavann*) 無上正

等菩提 (*an-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) ? 」

[272b08] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「一切法真如 (*sarva-dharmāṇām tathatā*) , 是謂無上正等菩提 (*'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) 。 」

[272b09] 爾時, 善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「何謂一切法真如 (*katamaiṣā bhagavan sarva-dharmāṇām tathatā*) , 而說一切法真如是謂無上正等菩提 (*yā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) ? 」

[272b10] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸色真如 (*yā subhūte rūpasya tathatā*) , 受 (*yā vedanāyās tathatā*) 、想 (*yā saṃjñayāḥ tathatā*) 、行 (*yā saṃskārāṇām tathatā*) 、識真如 (*yā vijñānasya tathatā*) , 是謂無上正等菩提。 (*evam yā skandha-tathatā*) 眼處真如, 乃至意處真如, 是謂無上正等菩提。色處真如, 乃至法處真如, 是謂無上正等菩提。眼界真如, 乃至境界真如, 是謂無上正等菩提。色界真如, 乃至法界真如, 是謂無上正等菩提。眼識界真如, 乃至意識界真如 (*yā dhātu-tathatā, yā āyatana-tathatā*) , 是謂無上正等菩提。眼觸真如, 乃至意觸真如, 是謂無上正等菩提。眼觸為緣所生諸受真如, 乃至意觸為緣所生諸受真如, 是謂無上正等菩提。地界真如, 乃至識界真如, 是謂無上正等菩提。無明真如, 乃至老死真如 (*yā praṭītya-sam-ut-pāda-tathatā, yā praṭītya-sam-ut-pādāṅga-tathatā*) , 是謂無上正等菩提。布施波羅蜜多真如, 乃至般若波羅蜜多真如, 是謂無上正等菩提。內空真如, 乃至無性自性空真如, 是謂無上正等菩提。苦聖諦真如, 集、滅、道聖諦真如, 是謂無上正等菩提。四念住真如, 乃至八聖道支真如, 是謂無上正等菩提。四靜慮真如, 四無量、四無色定真如, 是謂無上正等菩提。八解脫真如, 八勝處、九次第定、十遍處真如, 是謂無上正等菩提。空解脫門真如, 無相、無願解脫門真如, 是謂無上正等菩提。淨觀地真如, 乃至如來地真如, 是謂無上正等菩提。極喜地真如, 乃至法雲地真如, 是謂無上正等菩提。陀羅尼門真如, 三摩地門真如, 是謂無上正等菩提。五眼真如, 六神通真如, 是謂無上正等菩提。佛十力真如, 乃至十八不共法真如, 是謂無上正等菩提。無忘失法真如, 恒住捨性真如, 是謂無上正等菩提。預流果真如, 乃至獨覺菩提真如, 是謂無上正等菩提。一切智真如, 道相智、一切相智真如, 是謂無上正等菩提。 (*evam yāvad*) 生死真如, 涅槃真如 (*yā nir-vānasya tathatā*) , 是謂無上正等菩提 (*sā 'n-ut-tarā samyak-saṃ-bodhiḥ*) 。

=====

[279c21] (*evam ukte*) 具壽善現白言 (*āyusmān subhūtir bhagavantam etad avocat*) : 「世尊! 如佛所說 (*yad bhagavān evam āha*) 『諸菩薩摩訶薩, 應觀法空, 而不作證 (*na bodhisattvena mahāsattvena sūnyā dharmāḥ sākṣāt-kartavyā*) iti』。』世尊! 云何諸菩薩摩訶薩, 應觀法空 (*katham bhagavan bodhisattvo mahāsattvaḥ sūnyatāyām sthitaḥ*) , 而不作證 (*sūnyatām na sākṣāt-karoti*) ? 」

[279c24] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「諸菩薩摩訶薩, 觀法空時 (*yadā subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ sarv'ākāra-varōpetām sūnyatām praty-avêkṣate*) , 先作是念: 『我應觀法, 諸相皆空, 不應作證 (*na ca sākṣāt-kariṣyāmīti praty-avêkṣate.*) (*na*

ca *sākṣāt-kartavyēti praty-avēksate*.)。我為學故，觀諸法空 (*pari-jayaṃ kariṣyāmīti praty-avēksate*)；不為證故，觀諸法空 (*nāyaṃ kālah sākṣāt-kriyāyā iti praty-avēksate*)。今是學時 (*pari-jayasyāyaṃ kālo*)，非為證時 (*nāyaṃ kālah sākṣāt-kriyāyā iti praty-avēksate*)。』善現！是菩薩摩訶薩，未入定位 (*a-sam-ā-hita eva bodhisattvo mahāsattva*)，繫心於所緣 (*ā-rambaṇe cittam upa-ni-badhnāti*)；已入定時，不繫心於境。

[281a13] 善現！當知·諸菩薩摩訶薩，亦復如是 (*evam eva subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ carann*)，方便善巧所攝受故 (*upāya-kausalyena pari-grhītas*)，乃至無上正等菩提·因行善根·未皆成熟，終不中道證於實際 (*tāvat tāṃ paramāṃ bhūta-koṭiṃ na sākṣāt-karoti, yāvan na tāni kuśala-mūlāni pari-pakvāni bhavanti an-ut-tarāyāṃ samyak-sambodhau*)。若時 (*yadā*)，無上正等菩提·因行善根，一切成熟 (*tāni kuśala-mūlāni pari-pakvāni bhavanti an-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*)，爾時 (*tadā*)，菩薩方證實際 (*tāṃ paramāṃ bhūta-koṭiṃ sākṣāt-karoti*)，便得無上正等菩提。是故 (*tasmāt tarhi*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*)，行深般若波羅蜜多，皆應如是 (*prajñāpāramitāyāṃ carataivam*) 審諦觀察·如·先所說諸法實相 (*eteṣāṃ dharmāṇāṃ dharmatōpa-ni-dhyātavyā upa-parīksitavyāḥ*)。』

[281a21] 爾時 (*evam ukte*)，具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 白佛言 (*bhagavantam etad avocat*)：「世尊！諸菩薩摩訶薩，甚為希有，能為難事 (*duṣkara-kārako bhagavan bodhisattvo mahāsattvo ya*)，雖學諸法真如、法界、法性 (*iha dharmatāyāṃ śikṣate*)、實際 (*bhūta-koṭyāṃ śikṣate, dharma-dhātau śikṣate*)，雖學諸法皆畢竟空 (*aty-anta-sūnyatāyāṃ śikṣate*) 乃至 (*yāvat*) 自相空 (*sva-lakṣaṇa-sūnyatāyāṃ śikṣate*)，雖學苦、集、滅、道聖諦，雖學四念住乃至八聖道支，雖學空、無相、無願解脫門 (*yāvat triṣu vi-mokṣa-mukheṣu śikṣate*)，而於中道·不墮聲聞及獨覺地 (*na cāntareṇa vy-ava-sādam ā-padyate*)，退失無上正等菩提 (*'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*)。 (*āścaryaṃ bhagavann, āścaryaṃ su-gata*)。』

[281a26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「 (*tathā hi subhūte*) 諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，於諸有情·誓不捨故 (*sarva-sattvā a-pari-tyaktāḥ*)。謂 (*yasya subhūte sarva-sattvā a-pari-tyaktās*)·作是願 (*tasyaivam-rūpaḥ pra-ṇi-dhāna-vi-śeṣo bhavati*)。 (*yaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattva evaṃ cittam abhi-nir-harati*)：『若諸有情未得解脫，我終不捨所起加行 (*sarva-sattvā mayā 'n-ut-tarāyāṃ samyak-saṃ-bodhau*)。』

善現！諸菩薩摩訶薩，願力殊勝，常作是念：『一切有情若未解脫，我終不捨 (*mayāite pari-mocayitavyāḥ*)。』

由起如是廣大心故，於其中道，必不退落。善現！諸菩薩摩訶薩，恒作是念：『我不應捨一切有情，必令解脫。然，諸有情行不正法 (*a-saṃ-vidyamānair dharmair vartamānāḥ*)；我為度彼，應數引發寂靜·空 (*sāntaṃ sūnyatā-samādhi-*

vi-mokṣa-mukham abhi-nir-haraty)、無相 (*ā-nimittaṃ samādhi-vi-mokṣa-mukham abhi-nir-haraty*)、無願解脫門 (*a-pra-ṇi-hitaṃ samādhi-vi-mokṣa-mukham abhi-nir-haraty*)。雖數引發，而不取證。』

善現！是菩薩摩訶薩，成就善巧方便力故 (*upāya-kauśalya-sam-anv-ā-gataḥ, sa bodhisattvo mahāsattvas*)，雖數現起三解脫門，而於中間，不證實際 (*tasmin samaye veditavyo, na cāntarā bhūta-koṭiṃ sākṣāt-karoti*)，乃至未得一切智智 (*yāvan na sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpnoti*)；要得無上正等菩提，方乃取證。

[281c14] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvasya mahāsattvasya*)，常作是念 (*evaṃ bhavati*)：『諸有情類，於長夜中 (*dīrgha-rātram ime sattvās*)，為諸惡友所攝受故，其心常行三·四顛倒 (*caturbhir vi-pary-āsair vi-pary-asta-cittā*)。謂·常·想倒 (*nitya-saṃjñāyāṃ*)、心倒、見倒，若樂·想倒 (*sukha-saṃjñāyāṃ*)、心倒、見倒，若我·想倒、心倒、見倒，若淨·想倒 (*śubha-saṃjñāyāṃ ātma-saṃjñāyāṃ ca*)、心倒、見倒。我為如是諸有情故 (*teṣāṃ arthāya*)，應趣無上正等菩提 (*bodhaye carisyāmi*)，修諸菩薩摩訶薩行，證得無上正等覺時 (*tathā cān-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhya*)，為諸有情說無倒法 (*dharmam deśayisyāmi*)。謂 (*yathā*)·說生死無常 ('-nityam iti)、無樂 (*duḥkham ity*)、無我、無淨 (*a-śubham iti an-ātmīyam iti vā*) (*sam-ud-ā-cāro 'pi na bhaviṣyati*)。唯有涅槃·微妙寂靜，具足種種常、樂、我、淨·真實功德。』

善現！是菩薩摩訶薩 (*so*)，成就此念 ('nena cittôt-pādena sam-anv-ā-gata')，行深般若波羅蜜多，方便善巧所攝受故 (*upāya-kauśalyena ca prajñāpāramitāyāṃ carati*)。 (*buddha-dharma-samādhiṃ sam-ā-padyate*) ('-pari-pūrnair) 於佛十力 (*daśabhis tathāgata-balaiś*)、四無所畏 (*caturbhir vaiśāradyaś*)、四無礙解 (*catasṛbhiḥ prati-saṃ-vidbhir*)、大慈、大悲、大喜、大捨、十八佛不共法 (*aṣṭādaśabhir āveṇikair buddha-dharmair mahā-maitryā mahā-karuṇayā ca*)，及餘無量、無邊佛法，若未圓滿，終不證入如來勝定。

[281c27] 善現！是菩薩摩訶薩，爾時雖學空、無相、無願解脫門·入出自在 (*śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hita-samādhi-vi-mokṣa-mukhaṃ tasmin samaye bodhisattvo mahāsattvo bhāvayati sam-ā-padyate ca*)，而於實際·未即作證 (*na ca bhūta-koṭiṃ sākṣāt-karoti*)，乃至無上正等菩提 (*yāvad an-ut-tarāṃ samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-budhyate*)。因行功德未善圓滿，不證實際及餘功德。若得無上正等覺時，乃可證得此實際等。善現！是菩薩摩訶薩，爾時雖於諸餘功德·修未圓滿，而於無願三摩地門·修已圓滿。

=====

[298c05] 爾時，善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「世尊！若菩薩摩訶薩 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo*)，為色盡故學 (*rūpasya kṣayāya śikṣate*)，為受、想、行、識盡故學，是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)？為色離故學 (*rūpasya vi-rāgāya ni-rodhāya śikṣate*)，為受、想、行、識離故學，是學

一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 為色滅故學 (*rūpasyân-ut-pādāya śikṣate*) , 為受、想、行、識滅故學, 是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ,
 (*vedanāyāḥ samjñāyāḥ saṃskārāṇām, vijñānasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai, vijñānasya vi-rāgāya ni-rodhāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 為色不生故學, 為受、想、行、識不生故學 (*vijñānasyân-ut-pādāya śikṣate*) , 是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ?

世尊! 若菩薩摩訶薩, 如是 (*evam*) . 乃至 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām ca kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai. sarva-pāramitānām sarva-śūnyatānām sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām caturṇām ārya-satyānām a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām śūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitānām sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām pañcānām abhi-jñānām daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) . 為菩薩摩訶薩行盡故學, 為佛無上正等菩提盡故學 (*kiṃ punar bhagavan bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ kṣayāya śikṣate*) , 是學一切智智不? 為菩薩摩訶薩行離故學, 為佛無上正等菩提離故學 (*vi-rāgāya śikṣate*) , 是學一切智智不? 為菩薩摩訶薩行滅故學, 為佛無上正等菩提滅故學 (*ni-rodhāya śikṣate*) , 是學一切智智不? 為菩薩摩訶薩行不生故學, 為佛無上正等菩提不生故學 (*'n-ut-pādāya śikṣate*) , 是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 」

[298c18] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「如汝所說 (*yat subhūtiḥ sthavira evam āha*) 』若菩薩摩訶薩, 為色盡故 (*yad rūpasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)、離故、滅故、不生故學 (*yad rūpasya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate*) , 是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 為受、想、行 (*evam vedanā-samjñā-saṃskārāṇām*)、識盡故 (*vijñānasya kṣayāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*)、離故、滅故、不生故學 (*vijñānasya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate*) , 是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 如是 (*evam*) . 乃至 (*skandha-dhātv-āyatana-pratītya-sam-ut-pādasya pratītya-sam-ut-pādāṅgānām ca kṣayāya vi-rāgāya (PSP_5:29) ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai. sarva-pāramitānām sarva-śūnyatānām sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇāñ caturṇām ārya-satyānām a-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām pañcānām abhi-jñānām dasānām tathāgata-balānām caturṇām vaiśāradyānām catasṛṇām prati-saṃ-vidām aṣṭādasānām āveṇikānām buddha-dharmāṇām kṣayāya vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) . 為菩薩摩訶薩行盡故、離故、滅故、不生故學, 是學一切智智不? 為佛無上正等菩提盡故 (*an-ut-tarāyāḥ samyak-saṃ-bodheḥ kṣayāya*)、離故、滅故、不生故學 (*vi-rāgāya ni-rodhāyân-ut-pādāya śikṣate*) ,

是學一切智智不 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyai*) ? 』者 (*iti*) ——善現！於意云何 (*tat kiṃ manyase, subhūte*)，色真如 (*yā rūpasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？受 (*yā vedanāyās tathatā*)、想 (*yā saṃjñāyās tathatā*)、行 (*yā saṃskārāṇām tathatā*)、識真如 (*yā vijñānasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？如是 (*evaṃ*)，乃至 (*yā skandha-dhātv-āyatanānām tathatā, yā pratītya-sam-ut-pādasya tathatā, yā pratītya-sam-ut-pādāṅgānām tathatā, yā pāramitānām tathatā, yā sarva-sūnyatānām tathatā, yā sarva-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukhānām tathatā, yā sapta-triṃśad-bodhi-pakṣyāṇām dharmāṇām tathatā, yā 'pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattīnām tathatā, yārya-satyānām tathatā, yā trayāṇām vi-mokṣa-mukhānām tathatā, yā pañcānām abhi-jñānām tathatā, yā daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharmāṇām tathatā, yā samyak-saṃ-bodhes tathatā, yā srota-ā-pannasya tathatā, yā sakṛd-ā-gāminas tathatā, yā 'n-ā-gāminas tathatā, yā 'rhatas tathatā, yā pratyekabuddhasya tathatā,*) 菩薩摩訶薩行真如 (*yā bodhisattvasya mahāsattvasya tathatā*)，盡、離、滅、斷不？佛無上正等菩提真如 (*yā tathāgatasya tathatā*)，(*yayā tathatayā tathāgataḥ pra-jñapyate,*) (*api nu sā tathatā*) 盡 (*kṣīyate vā*)、離 (*vi-rahate vā*)、滅 (*ni-rudhyate vā*)、斷不 (*pra-hīyate vā*) ? 』

[298c28] 善現對曰 (*subhūtir āha*)：「不也 (*na*)。世尊 (*bhagavan*)！不也 (*na*)。善逝 (*su-gata*)！」

[298c28] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「若菩薩摩訶薩，於真如·如是學 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas tathatāyāṃ śikṣate*)，是學一切智智 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)。善現！當知·真如，無盡 (*na ca tathatā kṣīyate vā*)、無離 (*vi-rahate vā*)、無滅 (*ni-rudhyate vā*)、無斷 (*pra-hīyate vā*)，不可作證。若菩薩摩訶薩，於真如·如是學 (*evaṃ śikṣamāṇaḥ subhūte bodhisattvo mahāsattvas tathatāyāṃ śikṣate*)，是學一切智智 (*śikṣate sarv'ākāra-jñatāyāṃ*)。

=====

[314b15] 慶喜！當知·甚深般若波羅蜜多·乃至布施波羅蜜多·非已盡、非今盡、非當盡 (*na ca prajñā-pāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate, na dhyāna-pāramitā kṣīyate na vīrya-pāramitā kṣīyate na kṣānti-pāramitā kṣīyate na śīla-pāramitā kṣīyate na dāna-pāramitā kṣīṇā kṣīyate kṣeṣyate*)，內空·乃至無性自性空·非已盡、非今盡、非當盡 (*adhy-ātma-sūnyatā bahirdhā-sūnyatā adhy-ātma-bahirdhā-sūnyatā yāvad a-bhāva-sva-bhāva-sūnyatā na kṣīṇā na kṣīyate na kṣeṣyate*)，真如·乃至不思議界·非已盡、非今盡、非當盡，苦、集、滅、道聖諦·非已盡、非今盡、非當盡，四念住·乃至八聖道支·非已盡、非今盡、非當盡 (*smṛty-upa-sthāna-samyak-prahāna-rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅga-mārgā na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*)，四靜慮、四無量、四無色定·非已盡、非今盡、非當盡 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-sam-ā-pattayo na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*)，八解脫·乃至十遍處·非已盡、非今盡、非當盡，空、無相、無願解脫門·非已盡、非今盡、非當盡 (*sūnyatā-nimittāpraṇihitābhi-jñā na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*) (*sarva-*

vimokṣa-samādhi-samāpatti-dhāraṇī-mukhāni na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante)，極喜地·乃至法雲地·非已盡、非今盡、非當盡，一切陀羅尼門、三摩地門·非已盡、非今盡、非當盡，五眼、六神通·非已盡、非今盡、非當盡，如來十力·乃至十八不共法·非已盡、非今盡、非當盡 (*daśa-tathāgata-balāni catvāri vaiśāradyāni catasraḥ prati-saṃ-vido 'ṣṭādaś'āveṇikā buddha-dharmā na kṣīṇā na kṣīyante na kṣeṣyante*)，三十二大士相、八十隨好·非已盡、非今盡、非當盡，無忘失法、恒住捨性·非已盡、非今盡、非當盡，一切智、道相智、一切相智·非已盡、非今盡、非當盡 (*sarv'ākāra-jñatā na kṣīṇā na kṣīyate na kṣeṣyate*)，一切菩薩摩訶薩行·非已盡、非今盡、非當盡，諸佛無上正等菩提·非已盡、非今盡、非當盡，一切智智·非已盡、非今盡、非當盡。

所以者何？如是等法，無生 (*na hi teṣāṃ dharmāṇāṃ ut-pādo 'sti*)、無滅，亦無住、異，如何可得施設有盡 (*yeṣāṃ ut-pādo nāsti, kutas teṣāṃ kṣayaḥ prajñāsyate*)？」

=====

[316a10] 善現 (*evaṃ khalu subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，如是觀察緣起法時 (*bodhisattvo mahāsattvaḥ pratītya-sam-ut-pādaṃ vy-ava-lokayan*) (*na kaṃ-cid dharmam sam-anu-paśyati*)，不見·有法無因而生 (*a-hetukam ut-padyamānan na kaṃ-cid dharmam sam-anu-paśyati*)，不見·有法無因而滅 (*ni-rudhyamānan na kaṃ-cid dharmam*)，不見·有法性相常住、不生·不滅，不見·有法有我 (*ātmataḥ sam-anu-paśyati*)、有情、廣說·乃至知者、見者 (*na sattva-to, na jīva-to, na jantu-to, na poṣa-to, na puruṣa-to, na pudgala-to, na manu-ja-to, na mānava-to, na kāraka-to, nōthāpaka-to, na sam-utthāpaka-to, na vedaka-to, na vedāpaka-to, na jānaka-to, na jānāpaka-to, na paśyaka-to, na paśyāpaka-to*)，不見·有法若常 (*na nitya-to*) 若無常 (*nānitya-taḥ sam-anu-paśyati*)、若樂 (*na sukha-to*) 若苦 (*na duṣkha-to*)、若我 (*n'ātmaka-to*) 若無我 (*nān-ātmaka-to*)、若淨若不淨、若寂靜 (*na śānta-to*) 若不寂靜 (*nāśānta-taḥ*)、若遠離若不遠離。善現！諸菩薩摩訶薩，應當如是觀察緣起，修行般若波羅蜜多。

=====

[330c24] 復次 (*yaḥ punar aparaṃ*)，善現！若菩薩摩訶薩 (*bodhisattvo mahāsattva*)·如·深般若波羅蜜多所說·而住 (*evaṃ yathōpa-diṣṭāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ sthitāḥ*)，當知·是菩薩摩訶薩，不復退轉 (*sa khalu punar bodhisattvo mahāsattvo 'vi-ni-vartanīyaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；常為諸佛之所護念 (*tathāgata-sam-anv-ā-gataḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)，成就最勝方便善巧 (*upāya-kausalyena sam-anv-ā-gato*)；已曾親近、供養無量、百、千、俱胝、那庾多佛 (*bahu-buddha-koṭī-niyuta-śata-sahasra-pary-up'āsitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；於諸佛所·已種無量微妙善根 (*ava-ropita-kuśala-mūlaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已為無量真善知識之所攝受 (*kalyāṇa-mitra-pari-grhītaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習布施波羅蜜多·乃至般若波羅

蜜多 (*ṣaṭ-pāramitāva-tīrṇaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；已久安住內空·乃至無性自性空 (*vimśati-sūnyatā-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久安住真如·乃至不思議界，已久安住苦、集、滅、道聖諦，已久修習四念住·乃至八聖道支 (*sapta-triṃśad bodhi-pakṣya-dharma-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習四靜慮、四無量、四無色定，已久修習八解脫·乃至十遍處 (*ārya-satyā-pra-māṇa-dhyān'ārūpya-vi-mokṣa-samādhi-sam-ā-patti-dhāraṇī-mukha-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；已久修習空、無相、無願解脫門，已久修習諸菩薩地，已久修習一切陀羅尼門、三摩地門，已久修習五眼、六神通，已久修習如來十力·乃至十八佛不共法 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitābhi-jñā-daśa-bala-vaiśāradya-prati-saṃ-vid-āveṇika-buddha-dharma-bhāvitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*) (*ṣaḍ abhi-jñā-prati-labdhaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已久修習一切智、道相智、一切相智，已久修習一切菩薩摩訶薩行，已久修習諸佛無上正等菩提，已久修習一切智智。當知·是菩薩摩訶薩，住童真地 (*kumāra-bhūtaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；一切所願·無不滿足 (*abhi-prāya-pari-pūrṇaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；常見諸佛·無時暫捨 (*buddhair a-vi-rahitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；於諸善根·恒不遠離 (*kuśala-mūlair a-vi-rahitaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；常能成熟所化有情，常能嚴淨所居佛土，從一佛國·趣一佛國，供養、恭敬、尊重、讚歎諸佛世尊，聽受修行無上乘法。當知·是菩薩摩訶薩，已得無斷無盡辯才 (*an-ā-kṣipta-prati-bhānaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ*)；已得微妙陀羅尼法 (*dhāraṇī-prati-labdhaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)；成就最上微妙色身 (*rūpa-pari-nis-pattis tasya prati-kāṅkṣitavyā*)；已得諸佛授圓滿記 (*vy-ā-karaṇa-saṃ-panno*)；於隨所樂·為度有情·受諸有身·已得自在 (*gotra-saṃ-pannaḥ saṃ-cintya-bhavaḥ sa bodhisattvo mahāsattvaḥ prati-kāṅkṣitavyaḥ*)。

=====

[332c26] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，以不生·不滅故 (*an-ut-pādato 'ni-rodhataḥ*)·於色應學，以不生·不滅故·於受、想、行、識應學。如是·乃至以不生·不滅故·於一切智智應學 (*śikṣitavyam*)。」

[332c29] 具壽善現白言 (*subhūtir āha*)：「世尊 (*kathaṃ bhagavan*)！諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應云何以不生·不滅故 (*an-ut-pādato 'ni-rodhataḥ*)·於色學？應云何以不生·不滅故·於受、想、行、識學？如是·乃至應云何以不生·不滅故·於一切智智學 (*śikṣitavyam*)？」

[333a05] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，應於色·不起、不作·諸行若修、若遣故·學 (*an-abhi-saṃskāratayā śikṣitavyam*)，應於受、想、行、識·不起、不作·諸行若修、若遣故·學。如是·乃至應於一切智智·不起、不作·諸行若修、若遣故·學。」

=====

[336a03] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「如 (*tad-yathā 'pi nāma subhūte sacet*)·

有如來·應·正等覺 (*tathāgato*)，名善寂慧，自應度者·皆已度訖 (*bhavya-sattvam an-upa-labhamāno*)。時，無菩薩·堪受佛記。便化作一佛 (*nir-mitan nir-māya*)，令住世間；自入無餘依大涅槃界 (*pari-nir-vṛtaḥ*)。時，彼化佛，於半劫中 (*tena ca nir-mitenārdha-kalpam*)，作諸佛事 (*buddha-kṛtyam*)；過半劫已 (*sa paścād buddha-kṛtyam kṛtvā*)，授一菩薩大菩提記，現入涅槃 (*pari-nir-vṛta*)。時，諸天、人、阿素洛等，皆謂·彼佛今入涅槃 (*iti janaḥ saṃ-jānīte*)。然，化佛身 (*na ca nir-mitānām*)，實無起 (*kaś-cid ut-pādo*)、滅 (*na nir-vāṇam*)。如是 (*evaṃ khalu*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩 (*bodhisattvena mahāsattvena*) 行深般若波羅蜜多 (*prajñāpāramitāyāṃ caritavyam* (PSP_5:122))，應信知一切法皆如變化 (*yad-uta nir-mitōpamān sarva-dharmān adhi-mucyate*)。』

=====

[337a29] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「(*yaṃ subhūtir evam āha, yadi nāma-mātram idaṃ sarva-saṃs-kṛtam, tat kasyédānīm kṛtena bodhisattvo mahāsattvo bodhaye cittam ut-pādyān-eka-vidhām saṃsāra-cārikām praty-anu-bhavatīti*) 以 (*yasmāt subhūte*) 一切法但有名相 (*nāma-mātram idaṃ sarva-saṃs-kṛtam*)；如是名相·唯假施設；名相性空 (*tac ca nāma nāmnā sūnyam, nimittaṃ nimittena sūnyam*)。諸有情類，顛倒執著，沈淪生死，不證涅槃。是故 (*tasmād*)，菩薩摩訶薩眾 (*bodhisattvo mahāsattvo*) 悲愍彼故，發菩提心，受諸勤苦，行菩薩行 (*bodhisattva-cārikām caran*)，漸次證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpsyati*)。既自證得一切智智 (*sarv'ākāra-jñatām anu-pr'āpya*)，轉正法輪 (*dharma-cakram pra-vartayati*)，(*dharma-cakram pra-vartya*) 以三乘法·方便拔濟，令出生死，入無餘依般涅槃界 (*sattvāṃs tribhir yānaiḥ pari-nir-vāpayati*)。然，諸名相 (*tasya ca nāma-nimittasya*)，無生 (*nót-pādo*)、無滅 (*na ni-rodho*)，亦無住 (*na sthitir*)、異 (*na sthiter anyathātvam*)·施設可得 (*pra-jñāpyate*)。』

=====

[337b20] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*)：「何故 (*kena kāraṇena bhagavan*) 道相智是共菩薩摩訶薩智 (*mārga-jñatā bodhisattvānām mahāsattvānām?* (PSP_5:125))？」

[337b21] 佛告善現 (*bhagavān āha*)：「諸菩薩摩訶薩應學、遍知一切道相 (*sarva-mārgāḥ subhūte bodhisattvena mahāsattvenót-pādayitavyāḥ, sarva-mārgā jñātavyāḥ*)，謂·聲聞道相 (*yaś ca śrāvakāṇām mārgo*)、獨覺道相 (*yaś ca pratyekabuddhānām mārgo*)、菩薩道相、如來道相 (*ye ca bodhi-mārgās*)。諸菩薩摩訶薩，於此諸道，應常修學，令速圓滿 (*te ca mārgāḥ pari-pūrayitavyāḥ*)。雖令此道作所應作 (*taś ca mārga mārga-karaṇīyam kartavyam*)，而不令其證住實際 (*na cānena bhūta-koṭiḥ sākṣāt-kartavyā*)。故，道相智，是共菩薩摩訶薩智。』

=====

[356a29] 復次 (*punar aparaṃ*)，善現 (*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以三十二大士相·思惟如來·應·正等覺 (*tathāgato 'rhan samyak-*

saṃ-buddho na dvā-trimśan-mahā-puruṣa-lakṣanair manasi-kartavyo)，不應以真金色身(*na su-varṇa-kāyo manasi-kartavyo* (PSP_6-8:7))、常光一尋(*na vy-āma-mātrayā pra-bhayā manasi-kartavyo*)、八十隨好(*nāśīty-anu-vy-añjanair*)·思惟如來·應·正等覺(*manasi-kartavyaḥ*)。何以故(*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hi*)如是相好、金光色身，都無自性(*tasya sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性(*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟(*so 'bhāvaḥ*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為佛隨念(*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtir*) (*lakṣaṇ 'ādy-a-manasi-kārena buddhānu-smṛtyā*)。

[356b23] 復次(*punar aparaṃ*)，善現(*subhūte*)！諸菩薩摩訶薩，修學佛隨念時，不應以緣性法·思惟如來·應·正等覺，不應以緣起法(*tathāgato 'rhan samyak-saṃ-buddho na pratīya-sam-ut-pādato*)·思惟如來·應·正等覺(*manasi-kartavyaḥ*)。何以故(*tat kasya hetoḥ*)？(*tathā hy*)緣性、緣起，俱無自性(*asya sva-bhāvo nāsti*)。若法無自性(*yasya sva-bhāvo nāsti*)，則不可念、不可思惟(*so 'bhāvaḥ*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？若無念、無思惟，是為佛隨念(*a-smṛtir a-manasi-kārā buddhānu-smṛtiḥ*) (*pratīya-sam-ut-pādā-manasi-kārena buddhānu-smṛtyā*)。

=====

[395a28] 善現！是菩薩摩訶薩，行深般若波羅蜜多時，成就如是方便善巧(*anena subhūte upāya-kauśalyena sam-anv-ā-gato bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṃ caran*)，能善成熟諸有情類(*sattvān pari-pācayati*)。以無量門，為說·布施及淨戒果(*tasya dānasya ca śīlasya ca phalam ā-kāṅkṣate*)·俱不可得，令知·布施及淨戒果·自性皆空(*tad api dāna-phalaṃ ca śīla-phalaṃ ca sva-bhāvena śūnyam*)。彼既了知所修布施及淨戒果自性空已(*tataḥ sa kula-putro 'n-uttras tasya dāna-phalasya ca śīla-phalasya ca phalaṃ sva-bhāvena śūnyam viditvā* (PSP_6-8:91))，能於其中(*tatra*)，不生執著(*nābhi-ni-viśate*)。由不執著(*an-abhi-ni-veśamāno*)，心無散亂。無散亂故(*'-vi-kṣepam ut-pādyā*)，能發妙慧(*prajñām ut-pādayati*)。由此妙慧(*yayā prajñayā*)，永斷隨眠及諸纏已(*sarvānu-śaya-pary-ut-thānāni cchitvā*)，入無餘依般涅槃界(*'n-upadhi-śeṣe nir-vāṇa-dhātau pari-nir-vāti*)。

[395b06] 善現！如是依世俗說(*loka-vy-ava-hārena*)，不依勝義(*na punaḥ paramārthena*)。所以者何(*tat kasya hetoḥ*)？空中，無有少法可得(*na hi śūnyatāyāṃ kaś-cid dharma upa-labhyate*)，若已涅槃、若當涅槃、若今涅槃(*yaḥ pari-nir-vāyād*)、若涅槃者、若由此故得般涅槃(*yena ca pari-nir-vāyād*)，如是一切·都無所有、皆畢竟空。畢竟空性，即是涅槃(*api tu khalu punar etad eva tat pari-nir-vāṇam, yad-utīty-anta-śūnyatā*)。離此涅槃，無別有法。

=====

[414a20] (*evaṃ khalu*) 善現(*subhūte*)！當知·是諸菩薩摩訶薩眾(*bodhisattvena mahāsattvena*)，應修如是嚴淨佛土(*buddha-kṣetram pari-*

śodhayitavyam, yathā)，謂·彼土中，常不聞有三種惡趣 (*trayāṇām apāyānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有諸惡見趣 (*sarva-dṛṣṭi-gatānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有貪、瞋、癡毒 (*rāga-doṣa-mohānām pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有男、女形相 (*yāvad dvayasya nāmadheyam api na bhaviṣyati*)，亦不聞有聲聞、獨覺，亦不聞有苦、無常等·不可意事 (*a-nitya-duṣkhān-ātmā-subha-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有攝受資具 (*pari-grāhaka-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)，亦不聞有我、我所執 (*ahaṃ-kāra-mama-kāra-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)、隨眠、纏結、顛倒、執著，亦不聞有·安立有情果位差別 (*phala-vy-ava-sthāna-pra-jñaptir api na bhaviṣyati*)；但 (*anyatra*) 聞說空、無相、無願 (*sūnyatā-nimittā-pra-ṇi-hitasya samādher ghoṣaḥ pra-cariṣyati*)、無生、無滅、無性等聲。謂·隨有情所樂差別 (*tyāgēcchatāyāḥ yāvat prajñēcchatāyāḥ sarveṣāṃ sattvānām chandād eva*)，於樹林等 (*vrkṣebhyo ghoṣā niś-cariṣyanti*)·內外物中，常有微風·互相衝擊，發起種種微妙音聲 (*vātēritebhyah evaṃ sarvebhyo 'dhy-ātmika-bāhyebhyo dharmebhyo ghoṣā niś-cariṣyanti*)——彼音聲中，說：『一切法，皆無自性。無性故，空 (*sūnyam iti vā*)。空故，無相 (*ā-nimittam iti vā*)。無相故，無願 (*a-pra-ṇi-hitam iti vā śabdo niś-cariṣyati*)。無願故，無生。無生故，無滅 (*an-ut-pādā-ni-rodhānām śabdo niś-cariṣyati*)。 (*yathaiva sarva-dharmāṇām naiḥ-svā-bhāvyam, tathaiva śabdo niś-cariṣyati*。) 是故，諸法，本來寂靜，自性涅槃 (*sarva-dharmāḥ sarva-dharmāḥ sūnyā iti, yathaitēṣāṃ dharmāṇām sva-bhāvas, tathaiva śabdo niś-cariṣyaty*)。如來出世 (*ut-pādād vā tathāgatānām*)，若不出世 (*an-ut-pādād vā tathāgatānām*)——諸法法界·法爾常住，謂·一切法無性、空 (*sarva-dharmāḥ sarva-dharmāḥ sūnyāḥ*) 等 (*yac chūnyan, na tatra nimittam asti, tad a-pra-ṇi-hitam*)。』 (*eṣā saivam-rūpā dharmā-deśanā niś-cariṣyati*。) 彼佛土中·諸有情類，若晝、若夜 (*rātrau divase vā*)、若行、若立、若坐、若臥 (*sthitānām vā ni-ṣaṇṇānām vā śayanānām vā caṅkramatām vā*)，常聞如是妙法音聲 (*idrśāḥ sarva-dharma-deśanā niś-cariṣyanti, tatra buddha-kṣetre yadā 'sau bodhisattvo mahāsattvo 'n-ut-tarām samyak-saṃ-bodhim abhi-saṃ-buddhaḥ syāt*)。

[414b06] 善現！當知·是諸菩薩摩訶薩眾，各住所居嚴淨佛土、證得無上正等覺時 (*tasya khalu punas tathāgatasyārḥataḥ samyak-saṃ-buddhasya bodhisattvasya mahāsattvasyaiva sato*)，十方如來·應·正等覺 (*ye daśa-dig-loka-dhātuṣu buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti*)，皆共稱讚彼佛名 (*te (PSP_6-8:130) sarve 'sya varṇam bhāṣiṣyante*)。若諸有情得聞如是諸佛名者 (*ye ca tasya varṇam sattvā śroṣyanti nāmadheyam vā*)，定於無上正等菩提得不退轉 (*te sarve ni-yatā bhaviṣyanty an-ut-tarāyām samyak-saṃ-bodhyau*)。

[414b10] 善現！當知·是諸菩薩摩訶薩眾，各住所居嚴淨佛土、證得無上正等覺時，為諸有情宣說正法 (*tasya khalu punas tathāgatasyārḥataḥ samyak-saṃ-buddhasya dharmam deśayato*)；有情聞已，定不生疑 (*na kasya-cit sattvasya saṃ-śayo bhaviṣyati*)：謂·為是法 (*ayaṃ dharmo*)、為是非法 (*'yan na dharmah*)。所

以者何 (*tat kasya hetoḥ*) ? 彼諸有情，達一切法皆即真如、法界、法性 (*yā khalu punaḥ sarva-dharmāṇāṃ dharmatā*) ; 一切是法，無·非法者 (*na tatra kaś-cid a-dharmaḥ, sarva eva sa dharmah*) 。如是，善現！是諸菩薩摩訶薩眾，皆能嚴淨如是佛土。

=====

[419a16] (*atha khalv*) 具壽善現 (*āyusmān subhūtir*) 復白佛言 (*bhagavantam etad avocat*) : 「為由苦 (*kiṃ punar bhagavan duḥkha-jñānena pari-nir-vānti, atha duḥkheṇa pari-nir-vānti?*)、集 (*ut'āho sam-ud-aya-jñānena pari-nir-vānti, atha sam-ud-ayena pari-nir-vānti?*)、滅 (*ut'āho (PSP_6-8:144) ni-rodha-jñānena pari-nir-vānti, atha ni-rodheṇa pari-nir-vānti?*)、道聖諦，諸有情類得般涅槃？為由苦、集、滅、道聖智，諸有情類得般涅槃 (*ut'āho mārga-jñānena pari-nir-vānti, atha mārgeṇa pari-nir-vānti*) ? 」

[419a18] (*evam ukte*) 佛告善現 (*bhagavān āyusmantam subhūtim etad avocat*) : 「非由苦 (*na subhūte duḥkha-jñānena pari-nir-vānti, na duḥkheṇa*)、集 (*na sam-ud-aya-jñānena, na sam-ud-ayena*)、滅 (*na ni-rodha-jñānena, na ni-rodheṇa*)、道聖諦，諸有情類得般涅槃；非由苦、集、滅、道聖智，諸有情類得般涅槃 (*na mārga-jñānena pari-nir-vānti, na mārgeṇa*) 。善現！我說·四聖諦平等性即是涅槃 (*yā punaḥ subhūte caturṇām ārya-satyānām samatā, tat pari-nir-vāṇam -- uktaṃ mayā*) 。如是涅槃，不由苦 (*na punar duḥkheṇa pari-nir-vānti, na duḥkha-jñānena*)、集 (*na sam-ud-ayena, na sam-ud-aya-jñānena*)、滅 (*na ni-rodheṇa, na ni-rodha-jñānena*)、道諦得 (*na mārgeṇa pari-nir-vānti*)，不由苦、集、滅、道智得 (*na mārga-jñānena*) ; 但由般若波羅蜜多證平等性，名得涅槃。」

=====

[425c17] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「一切斷果 (*yat punar idaṃ bhagavan pra-hāṇam*) ——所謂預流 (*srota-ā-patti-phalaṃ vā*)、一來 (*sakṛd-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、不還 (*an-ā-gāmi-phalaṃ vā*)、阿羅漢果 (*arhattvaṃ vā*)、獨覺 (*pratyekabuddha-bhūmir vā*)、如來·永斷煩惱習氣相續 (*nir-mitā sarva-vāsanā 'nu-saṃdhi-pra-hāṇam*) ——豈亦是化 (*api nir-mitam*) ? 」

[425c19] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是諸法 (*ye ke-cit subhūte dharmā*)，若與生滅二相合者 (*ut-pāditā vā ni-rodhitā vā*)，亦皆是化 (*sarva ete nir-mitāḥ*)。」

[425c20] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「何法 (*katamo bhagavan dharmo*) 非化 (*yo na nir-mitakah*) ? 」

[425c21] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「若法不與生滅相合 (*yasya nôt-pādo na ni-rodhaḥ*)，是法非化 (*sa dharmo na nir-mitah. (PSP_6-8:179)*)。」

[425c22] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「何法不與生滅相合 (*sa punaḥ katamo bhagavan*) ? 」

[425c23] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「不虛誑法 (*a-saṃ-moṣa-dharmo*)，即是涅槃——此法，不與生滅相合，是故非化 (*na nir-mitah*)。」

[425c24] 具壽善現復白佛言 (*subhūtir āha*) : 「如世尊說 (*yat punar bhagavatōktaṃ*) : 平等法性一切皆空，無能動者 (*śūnyatāyāś ca na calati*) ; 無二可得 (*na ca dvaye nōpa-labhyate*) ; 無有少法非自性空 (*na ca kaś-cid dharmo, yo na śūnyas*) 。 (*tasmād bhagavan*) 如何涅槃可說非化 (*saṃ-moṣa-dharmo nir-mitako bhavet*) ? 」

[425c27] 佛告善現 (*bhagavān āha*) : 「如是 (*evam etat*) , (*subhūte* ,) 如是 (*evam etat*) , 如汝所說。無有少法非自性空 (*sarva-dharmāḥ subhūte sva-bhāvena śūnyās*) 。 此自性空 (*te*) , 非聲聞作 (*na śrāvakaiḥ kṛtā*) , 非獨覺作 (*na pratyekabuddhaiḥ kṛtā*) , 非菩薩作 (*na bodhisattvair mahāsattvaiḥ kṛtā*) , 非如來作 (*na tathāgataiḥ kṛtā*) , 亦非餘作。有佛無佛，其性常空 (*yā ca sva-bhāva-śūnyatā*) , 此即涅槃 (*tan nir-vāṇam*) 。 是故，我說涅槃非化，非·實有法名為涅槃·可說無生、無滅、非化。

復次，善現！我為新學諸菩薩說涅槃非化，非·別實有不空涅槃。是故，不應執此為難。」

=====